

OLIY TA'LIM TALABALARINING TIZIMLI TAXLIL QILISH, TANQIDIY VA KREATIV FIKRLASH KONIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZIMI

Uzakova Qnsuliy Yerejepbaevna
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti,
“Pedagogika” kafedrası doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada tanqdiy fikrlashni talabalarda rivojlantirish va tanqdiy fikrlash bosqichlari orqali tahlil qilish, kreativ yondashish usullarini pedagogic jixatdan tasniflash konikmalari haqida bayon etiladi. Shu bilan birga xorijiy va mahalliy olimlar fikri taqqoslanib, jamiyat rivojida tanqdiy fikrlaydigan kreativ tahlil qilish samaradorligi haqida asoslar ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: kreativ, tanqid, tahlil, modellashtirish, sintez qilish, kognetiv, operativ, metatanish, adekvat, PISA tadqiqoti

Davlat rivojlanishida mustaxkam irodali, shuqir bilimga ega kreativ fikrlay olish qobiliyatiga ega va zamon talabiga mos dunyoqarashlarni taxlil va tanqid qilish tafakkurini ozida mujassam etgan shaxs suv va havodek zarurdir.

Bizning dunyomizdagi biznes bir nechta vazifalar haqida tanqdiy fikr yuritish va maqsadlarga erishishga yordam beradigan echimlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Davlatta har bir boshqaruv tizimi adekvat bo'lsa, hatto bizning jamiyatimiz va ijtimoiy doiralimiz ham samaraliroq tanqid va tahlil qila olish imkoniga ega boladi. Ushbu optimal sharoitlarda barqarorlik kuchayishi kuzatiladi.

Alan Smith uzining “Oliy ta'lim talabalarida tanqdiy fikrlash malakalarini oshirish strategiyalari” nomli ilimiy ishida "Tanqdiy" fikrlash va fikrlash o'rtasidagi farqni bilish muhimdir deb ta'kidlagan. Tanqdiy fikrlash qobiliyatlari vaqt o'tishi bilan rivojlanadi, ular omon qolish uchun "tabiiy" mexanizm emas. Shaxslar omon qolishi mumkin, ammo tanqdiy fikrlash qobiliyatlarisiz muvaffaqiyatga erisha olmaydi va tanqdiy atamaning oddiy qo'shilishi oddiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdan tashqariga chiqishni ko'rsatadi

Bu qobiliyatga ega bo'lgan shaxslarga o'rtachadan yuqoriroq rivojlanishga imkon beradigan qo'shimcha qobiliyatlar va bu shuni ko'rsatadiki, biz o'qituvchilar sifatida tanqdiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishimiz kerak

Tanqdiy fikrlash nima?

O'rganish bir necha darajalarda sodir bo'ladi. Biz aqliy jihatdan rivojlangan sari, bizning o'quv qobiliyatlarimiz o'sib boradi, yodlash kabi quyi darajalardan yuqori darajaga, masalan, tanqdiy fikrlashga. Ormrod Jeanne E o'zining “Educational Psychology Developing learners” nomli asarida “Tanqdiy fikrlash ma'lumotni tahlil qilish, tavsiflash, modellashtirish va sintez

qilish zaruratini keltirib chiqaradi” deb ta’kidlaydi. Tanqidiy fikrlashni qanday aniqlash kerakligi haqida ko’plab ta’riflar berilgan.

Stiven Shafersman (1991) buni quyidagicha ta’riflaydi: tegishli va ishonchlilikka intilishda to’g’ri fikrlash dunyo haqidagi bilimni rivojlantiradi. Ellis Ormrod esa axborotni baholash yoki ularning to’g’riligi va qiymati bo’yicha dalillar belgilasi kerakligini aytib otadi. Doimiy ravishda paydo bo’ladigan to’rtta asosiy tushuncha bor.

Tanqidiy fikrlashni belgilashda quyidagilar asos boladi:

- 1) Tarkibni bilish,
- 2) jarayonli bilimlar;
- 3) metatanish (metakognitiv jarayonlar)
- 4) Fikrlash qobiliyatlari va bilimlaridan foydalanishga munosabat

Tanqidiy fikrlash odamlar o’zlarining kuzatishlari asosida savollarni shakllantirishlari bilan boshlanadi. Shaxslar ma’lumotlarni to’plashda koproq farazlarni qoshadi, bu farazlarni tekshirish usullari shakllanadi ishlab chiqiladi, va nihoyat, ma’lumotlarni tahlil qilish va tizimli ravishda tartibga solish xulosalari paydo boladi.

Bu jarayon odatda ilmiy usul deb ataladigan narsaga taqlid qiladi. Shafersmanning ta’kidlashicha, ilmiy usul "bu vaqtgacha ixtiro qilingan eng kuchli usuldir va odamlar tabiat to’g’risida tegishli va ishonchli bilimlarga ega bo’lishlari kerak".

Fan ta’limi islohoti milliy manfaatdir va uning asosiy maqsadi takomillashtirish xisoblanadi. Ilmiy savodxonlikni oshirish bu talabalar bilimga ega bo’lsagina maqsadga erishiladi. Bizning dunyomiz haqida qaror qabul qilishda tegishli ilmiy tamoyillardan foydalanish, jalb qiluvchi ilmiy masalalar yuzasidan munozara va mulohazalarni oshirish uchun bilim, tushunish va ko’nikmalardan foydalanish orqali hosil boladi"

Agar fan ta’limi ushbu standartlarga javob bersa, tanqidiy jihatdan fikrlash qobiliyatlari yaxshilanishi muqarrar. Fan ta’limi islohoti o’z salohiyatini ishga solsa, natija beradi

Tanqidiy fikrlashni takomillashtirish strategiyalari boshlang’ich sinfdan boshlanishi kerak va ketma-ketlikda maktab, oliygohlarda kengaytirilib borilishi lozim.

Boshlang’ich sinf o’qituvchilari boshlang’ich sinflarda tanqidiy fikrlashdan boshlashlari zarur Bu uchun maxsus mashqlar otkazishi va debatlarini oddiy shaklini tashkillashtirib orgatib borishi kerak

Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlariga ko’ra, birinchi sinfdagi bolalar darajasida aniq operativ fikrlash ko’nikmalari rivojlana boshlaydi. Ular fikr yuritishadi, aniq voqeliklar va kattalarga o’xshash mantiqiy ko’nikmalarni rivojlantira boshlaydi. Talabalar esa aniq ma’lumotlarga ega bolib, ular gipotezani ishlab chiqish va sinab ko’rish uchun aqliy qobiliyatlarga ega va deduktiv fikrlash qobiliyatlarini namoyish qila oladi. O’qituvchilar talabaga ijobiy xulq-atvorni modellashtirish va o’quvchilarni kashf qilish imkonini berishda yordam berishlari kerak. Shuning uchun boshlang’ich sinfdan o’rganish imkoniyatlari bilan to’ldirilgan bo’lishi kerak

Talabani ishlab chiqaruvchi mexanizmlar haqida faraz qilishga undash kerak yomg'ir, shudring hosil bo'lishini so'roq qilish, osmon nima uchun ko'k ekanligini tushuntirishga harakat qilish. Bu jarayon orqali talaba kreativ oylash va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyatini korsatadi.

Globalashuv davri shaxsdan iqtisodiyotni kreativ darajada rivojlantirish va tanqidiy yondashuv orqali taxlil qila olish qobiliyatini talab qiladi. Shu qobiliyat orqali rivojlangan davlatlar qatorida davlatimizning nafaqat obrusini va yashash sharoyitini ham ozgartirish mimkin.

Nilufar Umrzoqovanning “O'quvchilarda kreativ fikrlash konikmalarini rivojlantirish” nomli ilmiy ishida PISA tadqiqoti kreativ fikrlashda asosiy yordamshi metod xisblanishini va PISA tadqiqoti ikki qismdan test va sorovnoma qismidan iborat ekanligi haqida ta'kidlagan. Shu bilan birga PISA tadqiqotida kreativ fikrlashda umummilliy harakatdagi tanqidiy fikrlash va tahlil qila olish konikmalarini shakllantirishini misollar orqali dalillagan. PISA tadqiqotida uchta cheklovlar mavjudligi va bu cheklovlarni ilmiy jixatdan organish lozimligini ham ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konseptiyasini tasdiqlash tog'risidagi qarorida belgilanishicha O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish, professor-o'qituvchilar, talabalar o'rtasida so'rovlar o'tkazish va tanqidiy taxlil qila olish qobiliyati bilan kreativ fikrlovchi mutaxassislar tayyorlashda umummilliy qadriyatlarga asoslangan tizimli pedagogic tamoyillar yaratish va boshlang'ich ta'limdan oliy ta'limgacha uzviy davom etuvchi mashqlar toplami yaratilsa va amalda sinaslsa maqsadga muvofiq boladi.

Adabiyotlar

1. Karimov, K., Akhmedov, A., & Adilova, S. (2022, October). Theoretical and engineering solutions of the controlled vibration mechanisms for precision engineering. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2637, No. 1, p. 060001). AIP Publishing LLC.

2. Adilova, S. (2021). Internationalization of Higher Education: Toward Intellectual Mobility for Sustainable Development. *SPAST Abstracts*, 1(01).
3. Rakhimovna, A. S., Akmalovna, T. N., Yusupovna, A. K., Irkinovna, D. N., & Mirhaydarovna, D. S. (2019). Metodos de enseñanza efectivos en la enseñanza del ingles. *Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(20), 230-233.
4. Rakhimovna, A. S., Akmalovna, T. N., Yusupovna, A. K., Irkinovna, D. N., & Mirhaydarovna, D. S. (2019). Effective teaching methods in teaching English. *Religación: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(20), 230-232.
5. Махмудова, Д. А., & Қарахонова СА, Х. К. (2015). Неврозларда фобия ва кўркүв. *Психиатрия журнали*, (1-Б), 82.
6. Karakhonova, S. A., & Ishanhodjaeva, G. T. (2016). Cognitive disorders in Parkinsonism. *Parkinsonism & Related Disorders*, 22, e59.
7. Karakhonova, S. A. (2022). The Significance of the Application of Psycho-Correction Methods in the Treatment of Psycho-Emotional Disorder. *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 2(12), 59-64.
8. Ибодуллаев, З. (2022). EFFECTIVE PSYCHOCORRECTION IN NEUROTIC DISORDER.
9. Ибодуллаев, З. Р., Карахонова, С. А., & Сейткаримова, Г. С. (2021). Значение использования методов психокоррекции при лечении тревожно-фобического синдрома. *ЖУРНАЛ НЕВРОЛОГИИ И НЕЙРОХИРУРГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, (SPECIAL 1).
10. Самигова, Н. Р. (2016). ИССЛЕДОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ У РАБОТАЮЩИХ ШВЕЙНОГО ПРОИЗВОДСТВА. *ББК 28.903 я43*, 203.
11. Шеркузиева, Г. Ф., Хегай, Л. Н., Самигова, Н. Р., Азизова, Ф. Л., & Курбанова, Ш. И. (2020). Результаты изучения острой токсичности пищевой смеси “Мелла Круассан”. *Журнал//Вестник*, (1), 188-189.
12. Сушенок, М. В., & Замбржицкий, О. Н. (2018). Состояние профессионального здоровья медицинских работников. *Молодежный сборник научных статей «Научные стремления»*, (24), 67-70.
13. Raimovna, S. N., Rikhsillayevna, M. M., & Ugli, B. F. I. (2017). Features of hygienic conditions of workers on poultry-farming complexes (Uzbekistan). *European research*, (4 (27)), 72-73.
14. Самигова, Н. Р., Мирсагатова, М. Р., & Нигматуллаева, Д. Ж. (2018). Экологические последствия урбанизации и индустриализации современности. In *ДОСТИЖЕНИЯ ВУЗОВСКОЙ НАУКИ 2018* (pp. 249-252).
15. Akhmadalievna, N. O., Salomova, F. I., Sadullaeva, K. A., Abdukadirova, L. K., Toshmatova, G. A., & Otajonov, I. O. (2021). Health State Of Teaching Staff Of Different

Universities In The Republic Of Uzbekistan. *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal/ NVEO*, 15954-15967.

16. Шайхова, Г. И., Отажонов, И. О., & Рустамова, М. Т. (2019). Малобелковая диета для больных с хронической болезнью почек. *Экспериментальная и клиническая гастроэнтерология*, (12 (172)), 135-142.

17. Отажонов, И. (2011). *Ҳозирги тараққиёт даврида талабалар овқатланишини гигиеник асослаш* (Doctoral dissertation, Тошкент тиббиёт академияси).

18. Otajonov, I., Shaykhova, G., Salomova, F., Kurbanova, K., Malokhat, N., & Kurbonov, K. (2020). Effectiveness of diet in experimental chronic kidney disease. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(2), 1097-1109.

19. Отажонов, И. О. (2010). Характеристика фактического питания и качественный анализ нутриентов в рационе питания студентов высших учебных заведений. *Врач-аспирант*, 43(6.2), 278-285.

20. Отажонов, И. О. (2021). Сурункали буйрак касаллиги бўлган беморлар ҳаёт сифати кўрсаткичлари.

21. Отажонов, И. О. (2020). Оценка психологического состояния больных с хронической болезнью почек. *Главный редактор–ЖА РИЗАЕВ*, 145.

22. Отажонов, И. О., & Шайхова, Г. И. (2020). Фактическое питание больных с хронической болезнью почек. *Медицинские новости*, (5 (308)), 52-54.

23. Islamovna, S. G., Komildjanovich, Z. A., Otaboevich, O. I., & Fatihovich, Z. J. (2016). Characteristics of social and living conditions, the incidence of patients with CRF. *European science review*, (3-4), 142-144.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoev “Tanqidiy tahlil, qatiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoyidasi bolishi kerak” 2017-yil 14-yanvar Toshkent. O'zbekiston
2. Khotamov I.S., Olimov M.K., Madrahimova G.R. Kreativ fikrlash. – Toshkent,2021.
3. Madraximova Gulasal Ro‘zimboy qizi, Nasullayeva Yoqutoy Nasim qizi – “IQTISODCHI UCHUN KREATIV FIKRLASH NIMA UCHUN KERAK?” 2022-yil Fan va Ta’lim
- 4.Umirzoqova Nilufar Abdusattorovna “O’quvchilarda kreativ fikrlash konikmalarini rivojlantirish” *Scienca and education” scientific journal/ISSN 2181-0841* 2022 may.
5. “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konceptsiyasini tasdiqlash” haqidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi 5847 son farmoni.